

УДК 378.635.015.31:81

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**Погиба Л. Г., Голіченко Л. М.**

У статті проаналізовано лексичні особливості професійного мовлення майбутніх військовослужбовців. Окреслено лексичні норми фахової мови. З'ясовано, що лексична компетенція майбутніх військовослужбовців – важлива складова професійного становлення фахівців нової генерації.

Ключові слова: лексичні особливості, мовна норма, вузькоспеціальні терміни, професіоналізм, професійне мовлення, лексична компетенція.

В статье проанализированы лексические особенности профессиональной речи будущих военнослужащих. Очерчены лексические нормы профессионального языка. Определено, что лексическая компетенция будущих военнослужащих – весомая составляющая профессионального становления профессионалов новой генерации.

Ключевые слова: лексические особенности, языковая норма, узкоспециальные термины, профессионализм, профессиональная речь, лексическая компетентность.

In the article lexical peculiarities of future military men's professional speech are analyzed. The lexical norms of professional language are defined. It is found out that future military men's lexical competence is the important constituent of the professional becoming of specialists of new generation.

Key words: lexical peculiarities, a linguistic norm, highly specialized terms, a professionalism, professional speech, a lexical competence.

На сьогодні українськомовна освіта військовослужбовців займає першочергові позиції поряд зі спеціальною. Це, в першу чергу, зумовлено наданням українській мові статусу державності, а також вагомими змінами у вищій освіті України, пов'язаними з приєднанням до Болонського процесу, орієнтацією на Загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти. Звідси пріоритетним завданням вищої школи є підготовка фахівців нової генерації – кваліфікованих, грамотних, мовнокомпетентних, які б ґрунтовно володіли українською літературною мовою в повсякденно-професійній, офіційно-документальній сферах, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, фаху.

У професійній діяльності військовослужбовців мова є важливою складовою їх компетенції. Наразі проблеми комунікативної компетентності є актуальними з огляду на сучасний стан розвитку Збройних сил України та реалії ХХІ ст., що вимагають якісно нових підходів до підготовки військовослужбовців, особливо офіцерського складу, створення і впровадження сучасних педагогічних технологій у навчальний процес вищих військових навчальних закладів, які могли б сприяти ефективному розв'язанню завдань їх підготовки, зокрема формуванню українськомовної професійної компетенції конкурентоспроможного фахівця. Безпосередній вплив на ці процеси має система військової освіти. Тому одним із першочергових завдань вищої військової освіти є пошук шляхів підвищення мовнокомунікативної компетенції шляхом усвідомлення важливості досконалого володіння усіма мовними нормами в українськомовному просторі та розуміння пріоритету української мови як державної.

Науковий доробок із проблем комунікативної компетенції представлений працями вітчизняних учених у галузі педагогіки і психології, зокрема проблеми комунікативної підготовки фахівців досліджували Н. Берестецька, О. Мисечко, В. Назаренко, Е. Суслін, О. Щеголева (офіцери прикордонної служби), Р. Гришкова (студенти нефілологічних спеціальностей), М. Коваль (майбутні офіцери пожежної охорони), С. Козак (майбутні фахівці морського флоту), Н. Назаренко (майбутні документо-

знавці), О. Павленко (майбутні фахівці митної служби), І. Радомський (майбутні офіцери МВС України) та ін.

У науковій літературі термін “комунікативна компетенція” (лат. *competens* – належний, відповідний) тлумачать як “здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях” [4, с. 233].

Важливим складником комунікативної компетенції фахівця є мовна компетенція. У сучасній науці термін “мовна компетенція”, впроваджений у науковий обіг американським мовознавцем Н. Хомським, набув широкого застосування та трансформувався у професійну сферу як важливий компонент становлення фахівця нової генерації. Ф. Бацевич поняття “мовна компетенція” тлумачить як знання учасниками комунікацій мови (мовного коду), тобто правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація [1, с. 123]. На думку Л. Мацько, Л. Кравець, мовна компетенція (лат. *competens* – належний, відповідний) – це знання учасниками комунікації норм і правил сучасної літературної мови і вміле використання їх у продукуванні висловлювань [3, с. 13]. Отже, саме мовнокомунікативна компетенція є стрижневим компонентом професійно-комунікативної діяльності та передбачає і забезпечує уміння вільно здійснювати мовленнєве спілкування в усній чи письмовій формах, уживати ті правила мовленнєвої поведінки, що існують у певному суспільстві, доцільно використовувати ресурси мови в різноманітних ситуаціях повсякденно-професійної сфери.

Сучасна система військової освіти, що передбачає насамперед наявність професійних знань, покликана сформувати професійну мовнокомунікативну компетенцію майбутнього фахівця, зокрема українськомовну. Професійна українськомовна компетенція майбутнього військовослужбовця передбачає досконале володіння літературними нормами мовної системи – фонетичними, лексичними, граматичними, орфографічними, орфоепічними, стилістичними, синтаксичними, пунктуаційними – і на цій основі – формування фонологічної, лексичної, граматичної, орфографічної, орфоепічної, стилістичної, синтаксичної та пунктуаційної фахових компетенцій.

Метою статті є окреслення лексичних особливостей професійного мовлення майбутніх військовослужбовців відповідно до норм сучасної української літературної мови та формування на цій основі лексичної компетенції як складової фахівця сучасної військової еліти.

Складовою професійної українськомовної компетенції військовослужбовця є лексична компетенція, що передбачає вживання слів у властивому їм значенні та правильне поєднання слів за змістом у словосполученні чи реченні відповідно до лексичних норм сучасної української літературної мови. Ці норми охоплюють семантичну точність, чистоту мовлення, правильність слововживань.

Слово – вихідний матеріал у військовослужбовій сфері. Воно є виразником не тільки термінів, але й понять, значення яких розкривається за допомогою дефініцій (лат. *definitio* – визначення) – визначення поняття, що відображає його істотні ознаки [8, с. 216]. Лексеми, що входять до складу термінології військовослужбовців, з одного боку, – це частина загальноновживаної лексики, а з іншого – підсистема української військової термінології. На відміну від загальноновживаних слів, терміни є продуктом вторинної номінації понять, що пов’язане передусім із подвійним баченням світу: загальним і науковим [6, с. 3]. Зважаючи на це, Л. Симоненко формулює таке визначення: термін – це слово чи словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, основними ознаками якого є системність, відповідність позначуваному поняттю, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі знань, стислість, стилістична нейтральність, точність, висока інформативність [7, с. 16–17].

Важливою комунікативною особливістю мови військовослужбовців є семантична точність, тобто правильний вибір слова і доречне його вживання зі значенням, що найбільше відповідає висловлюваному змісту. Загальноновживана лексика, що використовується для позначення реалій вузькопрофесійної сфери, перейшовши в галузеву терміносистему, набуває ознак терміна, основними ознаками якого є тісний зв’язок з поняттями, однозначність, дефінітивність, обмеженість певною сферою вживання, відсутність емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення.

Наприклад: *військова присяга, статут, погони, шиккування, старшина, пілотка, камуфляж, рапорт, підйом, розвід, наряд, автомат, гвинтівка.*

Вузькоспеціальні терміни відображають специфіку професійної мови військовослужбовців. Серед спеціальних термінів виділяють правничі, що належать до активного словника майбутніх офіцерів. Так, вузькоспеціальними термінами галузі права є: *юридична особа, адвокат, правочинність, підсудний, правовідносини, санкція, обвинувачення.* Українська дослідниця О. Семеног уживає термін “мовнотермінологічна компетенція особистості” як уміння доречно використовувати термінологію певної спеціальності [5, с. 123]. Безумовно, що мовнотермінологічна компетенція особистості є складовою лексичної. Отже, засвоєння термінології військовослужбової галузі є одним із перших кроків до сформованості лексичної компетентності.

Крім термінів, у мові професійного спілкування використовуються також професіоналізми. Професіоналізм (лат. *proffesio* – фах) – слово або вислів, притаманні мові певної професійної групи. У мові військовослужбовців є велика кількість спеціальних назв на позначення предметів і понять, що безпосередньо пов'язані з їх професійною діяльністю. Професіоналізми військовослужбовців, на відміну від термінів, виникають стихійно і переважно не набувають значного поширення в літературній мові.

Однак термінам, як і загальнонавживаним словам, властива асиметрія мовленнєвого знака, що виявляється в багатозначності, синонімії, омонімії. В юридичній термінології багатозначність має специфічні особливості – один і той самий термін часто вживають з різними значеннями у різних галузях права. Зокрема, термін *арешт* є багатозначним. Згідно з новою редакцією Кримінального процесуального кодексу України, у кримінальному процесі *арешт* – це захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у затриманні особи [2, с. 65]. Юридичні джерела фіксують цю лексему з такими значеннями: у кримінальному праві *арешт* – міра покарання, що полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції на строк від одного до шести місяців; *арешт на майно* – на вклади, цінності, інше майно обвинуваченого чи підозрюваного для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації [9, с. 32–33]. Тому цей тип багатозначності можна назвати галузевою багатозначністю.

Важливою й водночас визначальною ознакою лексичної компетенції військовослужбовця є точність слововживання, що передбачає чіткість і зрозумілість висловлювання. До порушення норм слововживання може призвести змішування під час використання близьких за сферою вжитку, але семантично нетотожних слів, що звичайно розрізняються своїми синтаксичними зв'язками (синонімів), близьких за формою і сферою вживання, проте різних за творенням і змістом слів (паронімів), неправильне вживання запозичень, порушення норм сполучуваності тощо.

У військовій сфері зафіксована синонімія між такими словами: *аварія* – катастрофа; *аномалія* – ненормальність, відхилення, неправильність, патологія, аномальність; *апеляція* – оскарження; *вартовий* – вартівник, чатовий, караульний, страж, конвоір; *відступництво* – зрада, зречення, відречення; *довідка* – посвідчення, посвідка; *слідкувати* – стежити, пантрувати, наглядати, припильнювати, приглядати; *ув'язнення* – позбавлення волі та ін. Варто зазначити, що більшість синонімів допустима лише в розмовному, неофіційному мовленні. Під час офіційного спілкування та укладання документації необхідно добирати таке слово, семантична структура якого повністю збігається із семантичною структурою слова-терміна.

До лексичної компетентності військовослужбовців належить уміння використовувати пароніми відповідно до їх значення, що забезпечує точність слововживання. Потрібно розрізняти: *досвідчений* (який має знання, великий життєвий досвід) – *освічений* (який має освіту, здобув великі знання); *формувати* (надавати чомуньбудь певної форми, організувати, створювати щось з певної кількості людей; виробляти в когось певні якості, риси характеру) – *формулювати* (коротко і точно висловлювати, виражати думку).

Аналіз усного та писемного мовлення майбутніх військовослужбовців уможливує виокремлення найтипівіших помилок, що виникають унаслідок нерозрізнення паронімів. Зокрема, слово *військовий* (який стосується війська: узвичаєний, установлений у війську, в армії; людина, яка служить у війську, військовослужбовець): *військовий заклад, військовий факультет, військова таємниця, військова дисципліна, стати військовослужбовцем, форма одягу військового* та ін. Слово

воєнний уживають на позначення понять, що стосуються війни: *воєнні дії, воєнний період, воєнний блок*. Варто зосередити увагу на неправомірності вживання в нормативно-правових актах та відповідно в усному мовленні словосполучення *воєнна доктрина*, правильно – *військова доктрина*. До активного словника військовослужбовців належать прикметники *особовий – особистий*. *Осововий* – стосовно до особи, людини взагалі: *особове посвідчення, особовий листок* (для обліку кадрів), *особовий склад, особовий рахунок*. *Особистий* – властивий певній, конкретній особі; власний, персональний: *особисті речі, особисте життя*. Однак обидва прикметники поєднуються з іменником *справа*, проте скомпоновані словосполучення мають різне значення: *особова справа* – сукупність документів працівника установи, організації, підприємства (уживають переважно в офіційно-діловому стилі). Під час приватного спілкування, у розмовному стилі зі значенням важливості певного вчинку для людини послуговуються виразом *це особиста справа кожного*. Суттєву семантичну відмінність мають слова *завдання і задача*. *Завдання* – це визначений наперед обсяг роботи, те, що хочуть здійснити; доручення: *виконати завдання керівника, для реалізації мети було поставлено такі завдання*. *Задача* – це питання, що розв'язують шляхом обчислень за певною умовою: *математична задача, задача з фізики*. В нормативно-правових актах військовослужбовці часто плутають ці пароніми й пишуть: *начальник курсу поставив задачу* (замість *завдання*), *в положенні регламентовані такі задачі* (замість *завдання*) тощо. Майбутнім військовослужбовцям потрібно постійно пам'ятати про різницю між словами: *генеральний – генеральський, виборний – виборчий – вибірний*; *зумовлювати – обумовлювати*; *відносини – відношення, декваліфікація – дискваліфікація, показник – покажчик, норматив – норма, поверховий – поверхневий, свідоцтво – свідчення, компанія – кампанія* і под.

Отже, лексична компетенція військовослужбовця полягає в оволодінні лексичними засобами сучасної української літературної мови, вмінням користуватися ними у професійній та повсякденній сферах. Професійна мовнокомунікативна компетенція є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності військовослужбовця.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України із змінами та доповненнями станом на 01 грудня 2012 року. – К. : Алерта, 2012. – 300 с.
3. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 360 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семенов. – К. : ВЦ “Академія”, 2012. – 216 с.
6. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8.
7. Симоненко Л. О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 21–25.
8. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
9. Юридичний словник / за ред. В. Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2006. – 473 с.